

הרב יהושע ענבל

מודיעין-עילית

מו"מ הערות למאמרי 'לדרכי התחברות ופסיקת המ"ב וחזו"א'

לקט תגובות שקיבלתי אחרי הופעת המאמר בישראל בדרך לא,
ותשובותי לתגובות

א

לכבוד וכו'

יש"כ על מאמריך הנכבד, אמנם הערה אחת עמדי. כתבת בעמ' תתל"ד שמצא במ"ב במקום אחד שמעלים שם הגדול שמשגיג עליו, שכ' בשעה"צ ש"א כ"ד "דלא כמי ששגה בזה" והם הפרישה וט"ז.

ותמיהני על כת"ר ששש (במאמרו ישורון כט') כמוצא שלל רב בקלון דברי בראון שככל הידוע לו אין חזו"א מביא את הגר"ז, שאשתמיט מיני' החזו"א בכורות שמביאו. והלא אם היה מחפש לשונות אלו במ"ב, היה מוצאם כמה וכמה פעמים שכותב "ראיתי לאחד שכתב", כמו בבה"ל ל"ט א' "ראיתי לאחד שכתב היפך זה ולא נהירא.

(בעילום שם)

תשובה

ראשית לתקן טעות, לא ששתי חלילה, וגם אין כאן שום קלון למאן דאשתמיט מיניה דברי חזו"א בכורות, שמן הסתם רוב הלומדים לא ידעום. כוונתי היתה לבאר שמחקר של ספר שאינו בא מתוך היכרות עמו, הינו מתכוון לשגיאות. מחקר יכול לנסות ולשחזר חלקים מדברים שא"א לנו להכיר, אבל אינו בא במקום היכרות של מה שאפשר לנו להכיר. ובפרט כשיש איזה חסרון בכלי המחקר, כגון תכנת חיפוש שלא כוללת את כל ספרי החזו"א, הענין נעשה מגוחך, אי אפשר לטעון משהו על סמך 'לא ידוע לי', כשאין דרך שיהיה ידוע לך.

ולגוף הערתך, באמת היה מקום להרחיב בזה יותר. כמובן שאיני בקי בע"פ בכל המ"ב, וכפי שכתבתי בתחילת דברי, לא נכתבו אלא דרך לימוד, ובאמת איני רגיל כ"כ לחפש בתכנות חיפוש. החוקר שאינו משתמש בתכנות חיפוש הוא חוטא לתפקידו, והלומד להיפך. אבל ברור שלא באתי לנסות ולהקיף את כל המקומות שהמ"ב מביא דברים ולא מפרש שם אומרים, שהוא חלק בסיסי מכל חיבורו, וכל קורא במ"ב יראה שמביא הרבה פעמים דברים בשם 'אחרונים' או 'איזה אחרון' ומסכים עם דבריהם או נוטה מדבריהם, אך אין זו העלמה מכוונת מחמת שחס על כבוד האומר ולא רצה להראות ששגה בדבר פשוט (כפי שכותב בפשיטות במקום

שציינתי על דעת ט"ז ופרישה "שגנו בזה". עי' למשל בה"ל י' ז' ראיתי לאחד שמסתפק וכו' ולכאורה יש לדמות וכו', ואין זו 'העלמה' אלא שלא ראה צורך להביא שמו (וכן בסי' ל"ב בה"ל ס"ח ראיתי לאחד שכתב וכו' ומ"מ נראה דבשעה"ד יש להקל, בה"ל סי' ל"ג ובמה שכתבנו יוסר קושיה שראיתי לגאון אחד שנתקשה, בה"ל סי' מ"ב ס"ג, בה"ל סי' קנ"ד בשם "גדול אחד", ובסי' רע"ח בה"ל ס"א ראיתי לא' שכ' כן וכו' ולענ"ד וכו', בה"ל ש"מ ס"א, בה"ל תמ"א ס"ב וראיתי לאחד וכו', בה"ל תרמ"ו ס"ה ראיתי לא' מאחרונים וכו' ולענ"ד צ"ע), אין מדובר באיזו שגיאה שמפני כבודו אין להזכיר השם, אלא שהמ"ב סובר אחרת. וכן מביא סברות שאינו חולק עליהם ולא מפרש השם (בה"ל ל"ו ס"א "חכם אחד מחכמי הזמן הביא ראיה", בה"ל מ"ב ס"ג "שוב מצאתי לא' מן האחרונים", בה"ל רי"ב ס"א וכן שמעתי מורים בשם גאון אחד, תרל"ט שעה"צ צ"ג שמעתי בשם גדול אחד ונכון), רובם הוא משום שלא רצה להעמיס יותר מדי שמות, ואפשר ג"כ שלא זכר בעת הכתיבה שמו, כמו בסי' רנ"ג בה"ל ס"ה "בברכ"י מצאתי בשם א' מן האחרונים", וידוע שהברכ"י מלקט מספרים רבים נדירים ומהם לא מוכרים, ומספיק לומר שהובא בברכ"י (או שבאמת היה לו לרבינו כל מיני חשבונות של זהירות בכבוד הזולת, כגון שאם מחבר אחד יראה שהביא דברי חכם בן דורו, יקפיד שממנו לא הביא וכיו"ב בהבדל בין חוגים ועדות. ועי' קצה"ח קנ"ה ג' שהרמב"ן מביא דברי חכם אחד וכותב כמדומה שטעה, "הוא הר"י מיגש ולא רצה הרמב"ן להזכיר שם המפורש מפני כבודו").

אמנם נמצא עוד כע"ז בסי' ל"ד בה"ל ס"ה ד"ה יניח "כתבתי זה לאפוקי ממה שראיתי לאחד שכתב היפך זה ולא עיין בזה כל הצורך", אלא שאינו ברור אם הכוונה באמת לאחד מהפוסקים המפורסמים, ויותר משמע שראה באיזה ספר בן זמנו או איזה מאמר. אך כן היה לי לציין לבה"ל ש"א י"א וש"מ י"ג שמביא פסק "גדול אחד" וכן "אחד מאחרונים" וחולק עליו, ושני הדברים נמצאים בגר"ז, ואמרין בי מדרשא שלא בחינם העלים שמו (וכן מה שהביא בבה"ל רי"ט א' ונחלק עליו הוא בגר"ז. ובנושא זה חקר באופן מפורט ידידי ר"מ טריביץ שליט"א בקונטרסו 'דרך ים', אקוה שיתפרסם בקרוב). למרות שעיקר כוונתי היתה לצורה הפשוטה בה כותב המ"ב ש'מישהו שגה בזה' מבלי צורך להסביר במה שגה, ואעפ"כ לא מציין שמו.

ב

לכבוד הכותב בספר הנקרא 'עמק הלכה', המדבר על מקומות שנחלק החזו"א נבג"מ על המ"ב נ"ע.

נדהמתי לראות מה שכתב (עמ' תתל"ו) דכולם קבלו דברי החזו"א זולת אחד הפוסקים שחלק על החזו"א בהרבה מקומות הן בפירושא דשמעתתא הן להלכה. ולאחר הכבוד הראוי לאותו גאון הנ"ל, נזדעזעתי איך מלאו לבו לקבוע שיש בדורינו העני אחד שיחלוק על החזו"א, כתר התורה, ויתווכח עמו פנים בפנים, הרי בכמה דברים לא קם כמוהו מימות הגאון החסיד מוילנא נ"ע, וגם הפוסק הגאון הגדול הנ"ל עצמו אמר לי שמעולם לא התווכח עם החזו"א, ואמר דבריו בע"פ ובספר רק בדרך משא ומתן כדרכה של תורה. וידוע מהגרא"מ שך בענין

חדושו הידוע דשלמי שמחה שהחזו"א נ"ע השיג עליו ורבותיו האבן האזל והגרי"ז נבג"מ אמרו לו שאינו צריך לחזור בו מדבריו, ואעפ"כ מיראת הקודש חזר בו וכ' שטעה בזה, עד שמצא לגאון קדמון הברוך טעם שכ' כן, לפיכך הדפיסו. הן אמת שגדולי תורה שבדורו אבירי הרועים בני גילו כמרנן ורבנן האבל האזל הגרי"ז הדובב מישרים נבג"מ, היה להם רשות לחלוק עליו בהלכה. אבל אנו הקטנים מקוצר דעתנו משועבדים לחלק המועט הניתן לנו והלואי שנדע להבין ולפרש קצה שמועתם, ובפרט התלמידים עם רבותיהם בחיים חיותם, והדבר כ"כ פשוט שאינו צריך לפנים לאמרו וכ"ש לכתבו. ויה"ר שלא תצא תקלה תח"י.

א. ברגמן

תשובה

במחילת כבודו, לא ידענא מי שמו לשופט שקובע לאיזה פוסק 'מותר' לחלוק על החזו"א, ולאיזה פוסק 'אסור' והוא לדעתך בכלל 'אנו הקטנים', ומאין לקח ענין 'בן גילו' שכ"כ פשוט לו "עד שאין צריך לאמרו", והרי החזו"א היה מבוגר מהגרא"מ שך ב14 שנה בלבד, וכי מש"ה נקרא הגראמ"ש 'בן גילו'? וכי הפוסקים המפורסמים הגרשו"א והגרמ"פ זצוק"ל, לא נחלקו על החזו"א בכמה וכמה מקומות? (ושמעתי מנאמן, שפעם נכבה החשמל בימות הקיץ והיה חום גדול מאד והיו עמו אנשים זקנים וחלשים, ושאל להגרשו"א אם יוכל לומר לנכרי להדליק המאורר, והשיב: לדעתי אתה יכול להדליק בעצמך, ולהחזו"א תוכל לקרוא לנכרי). ולענין מחלוקת הגר"ש וואזנר שליט"א עם החזו"א, הלא הבאתי מקומות מפורשים בתשובותיו שמורה לשואל כדעות אחרות ולא כהחזו"א, ואם הבין מאן דהוא אחרת מהגאון שליט"א בעצמו, הרי זה מקוצר המשיג ועומק המושג (או שכוונתו שלא נחלק עליו מסברא, אלא רק כשיש דעות אחרות כנגד פסק כמותן, שאל"כ הרי חולק על המג"א, כמו במקור שציטטתי במאמר). וכמובן שאין זה שום פחיתות כבוד לגדולי עולם, שגדולים ופוסקים אחרים חולקים עליהם, וכך דרכה של תורה, ולא נגרע מאומה ממעלתו הגדולה, והרי אף על הגר"א בעצמו חלק החזו"א, אף כל הדברים הנוראים שכותב עליו בשבחו ובתוקף תורתו ורוה"ק דיליה.

ג

לכבוד הרב הכותב וכו'

במאמרו בקובץ ישורון כתב שמרן הגר"ש וואזנר היחידי מתלמידי החזו"א שחולק עליו, וכ' שאולי משום שנתגדל כבר בהלכה וכו'.

תמיהני שלא הזכיר שהגר"ש וואזנר שליט"א היה מתלמידי הרב מטעפליק זצ"ל, וכנודע קיבל ממנו מסורת דיני מראות, אף שהחזו"א נחלק ע"ז הן בדם פצע הן במראה ברוין, וא"כ אין זה חולק על החזו"א, אלא שהולך כרבו, שהרי מרן הגר"ש וואזנר שליט"א היה מתלמידי ישיבת חכמי לובלין וכדרך הלימוד בארצות אלו.

מ.ל.א.

תשובה

לא עסקתי בנושאי מראות, אלא בפרטים אחרים שהגרשו"ו שליט"א הורה כפוסקים אחרים ולא כהחזו"א, וציינתי מראי מקומות. וכן לפי הידוע לי לא נכון מה שכותב שהחזו"א נחלק על הרב מטעפליק, כי לא ראיתי בשום מקום מובא בשמו בנושא זה, מלבד מש"כ בשם הגר"ק (ב'תשובות וכתבים דרך אמונה') שהחזו"א היה מיקל במראה ברוין, והרי נחלקו בזה כנודע הפוסקים (ואדרבה אשמח לשמוע אם יש בזה כתוב בשם החזו"א). והנדון שנתחדש בדור האחרון הוא מה נקרא ברוין, ואם שייך להכליל בשם 'ברוין' מה שבעינינו הוא גם בכלל 'נוטה לאדום', שדעת רוב ככל פוסקי הדור תלמידי החזו"א וכן הגרי"ש אלישיב שאם הוא גם בכלל 'נוטה לאדום' שאוסר השו"ע, אין תכונת 'ברוין' מצילתו מטומאה. והיעב"ץ הלא הזכיר רק צבע ערמון שאין בו צד נטיה לאדום. ובנדון דם פצע, שכביכול אפשר לזהות מדם רגיל, כבר הכו גדולי הפוסקים את המיקל על קדקדו. ואין בזה שום מסורת, כפי שדרשתי וחקרתי ממו"ז הרה"ג ר' אלתר פינחס גילרנטר זצוק"ל, שהיה מתלמידי הגאון מטעפליק ושימשו בבית מדרשו ימים ושנים. ועוד הגיד לי שהגרי"ש זצ"ל היה לומד עימם באותו בית המדרש, בעזרת הנשים, כל אותם שעות שהיו משמשים בישיבה יוצאים ובאים, היה משמש בעמידה והולך רצוא ושוב לחזור על תלמודו. ולברר הדבר שאלתי גם מפי הגרי"ש זצמו, מה דעתו על מי שמורה להתיר דם כי אומר שידוע לזהות שהוא דם פצע, והגיד לי בזה"ל "אין דבר כזה, שטותים והבלים, הוא יודע כמו שאתה יודע".

ד

לכבוד ידידי וכו'

קראתי בעיון מאמרו על החזו"א, והאמת אין דעתי נוחה מריבוי הקושיות והשאלות עליו, שהרבה מהן ניתן ליישב, והקורא שאינו מעיין יחשוב שבכל זה נתפס החזו"א. אבל בפרט רציתי להעיר על מש"כ בהערה על ההבדל בין דרך ההוראה של תלמידי החזו"א ושל דרכים אחרות כגון דרך הגרשו"א, וכנראה כוונתו על הויכוח על שש"כ. הנה אין כאן רק ענין של דרך הוראה, אלא שהעירו הערות עניניות על דברי השש"כ, והקשו עליו שמשנה דברי הפוסקים וכן שדבריו נסתרים וכו', ולא השיב עכ"פ בכתובים, וקשה לקרוא לויכוח כזה "ויכוח בדרך ההוראה".

א.י.

תשובה

יש"כ על הערתו, כמובן שאין רום מעלת החזו"א צריכה להסכמתינו, ולא נפגמת בעיני אף אחד חלילה מדברינו. אבל מכיון שהרבה מהנושאים ניתן ליישב כפי שכתבת, הרי נרצה מאד שתכתוב הישועים ובודאי יתפרסמו ויתקבלו לרצון אצל הלומדים. ולגבי שיטת הגרשו"א זצוק"ל, אין הנושא דוקא הספר שמירת שבת כהלכתה, וכמובן שיש הבדלים בין השיטות ודרך הלימוד, שנתגלעו כבר בנושא החשמל ובעניני שביעית, ועוד (ובולט שכמה חידושים שהחזו"א

מעלה אותם דרך ספק, הגרשז"א פשיטא ליה, כגון שטלטול עציץ ע"ג מכונית אינו מצריך למנות מחדש ג"ש לערלה, ועוד). ובענין הפולמוס על שמירת שבת כהלכתה, במה שנוגע למה שהובא שם בשם הגרשז"א, כמדומני שלא השיב על זה, משום שהבין שהדברים לא יישמעו, דוקא משום חילוקי השיטות, ולא רצה להיכנס לויכוח בלי תועלת. והגיד לי הג"ר יחזקאל טייב שליט"א, שבצאת הספר שש"ך, תמה על מה שהובא בו בשם הגרשז"א, (בנדון פתיחת פחית), ופגש את בנו הג"ר מרדכי ושאלו לדעתו בזה, והנה לאחר זמן מה מתקשר אליו הגרשז"א בטלפון, לבאר לו שיטתו (והרב הנ"ל לא הסכים עם ד' הגרשז"א והתכתב עמו בהמשך), בגודל ענוותנותו וצדקותו.

ה

לכבוד וכו'

במה שכתב במאמרו 'לדרכי התחברות ופסיקת המ"ב והחזו"א', שדברי החזו"א שיש צור וצידון גם בדרום תמוהין, איני בקי בהיסטוריה, אבל מצאתי שכבר הפר"ח סובר כן, שכתב באו"ח תמ"ב שהמובא בפסחים נ: דאנשי בישן נהגו דלא אזלי מצור לצידון בע"ש, שהיא בית שאן, וכמו שאמרו בירושלמי על בישני שלא ישא כפיו דהיינו שהוא מבית שאן וכ"כ החת"ס בפסחים שם, ומקשר הדבר לרבי שהתיר בית שאן, וכן נראה גם להיעב"ץ במוק וקציעה סי' רמ"ח. והרי בית שאן קרובה יותר לדרום, ולא מסתבר שלאנשי בית שאן יהיה מנהג שלא לסוע בע"ש במקום כ"כ רחוק מעירם. ובע"כ שהיו צור וצידון גם בדרום.

תשובה

לענ"ד אין שום ישוב בכך שנאמר שהיו צור וצידון גם בדרום, כי ס"ס היו בהכרח על חוף הים, ומבית שאן שהיא במזרח עד חוף הים עדיין יש נסיעה ארוכה שאי אפשר שתהיה בערב שבת ועוד יפליגו בים מצור לצידון ויחזרו לעירם. וכנראה בישן הוא שם מקום נפרד בצפון אצל צור וצידון, אף שגם לאנשי בית שאן קראו בישני. וכמובן שלהסיע את בית שאן ג"כ לצפון הוא דבר תימה.

ו

מה שכתבתי בהערה 10 שאין מקור לטבילת ע"ש בדברי האר"י, (ודקדקתי מהמסופר בשער השמות שבימות החורף היו שנים שלא טבל טבילת עזרא מחמת הקור הגדול, ולא הוזכר טבילת ע"ש, וגם רמח"ל באגרתו אגרת מ"ו מעיד על עצמו שאינו טובל בע"ש), הוא טעות, כי בשער הכוונות מוזכר כוונת הטבילה בע"ש, (ועי"ש שאפי' בזמן שלא טבל האר"י לא נגרע ממדרגתו הרוחנית, כי עשה כן מחמת כיבוד אם, שאמו חששה לבריאותו).

תודה לחכם החפץ בעילום שמו שהעירני ע"ז.

ז

לכבוד הגר"י ענבל שליט"א, שלום רב.

סיימתי כעת לעיין בקונטרס הנכבד שהדפסתם בישורון האחרון בענין דרכי הפסיקה והשיטות של החזו"א והמשנ"ב, והדברים מופלאים ונפלאים, וייש"כ לכת"ר שזיכה את הרבים בדברים חשובים אלה. ובעניי היו לי כמה הערות קטנות כשעיינתי בדברים, וחשבתי לשלוח אותן לכת"ר, ובתקווה שיעלו לרצון.

א. בעמ' תת"ל במה שהאריך בטוטו"ד בענין המשנ"ב וערוה"ש החזו"א ודרך ההכרעה ביניהם, הנה דעת כמה רבנים היתה דבמקום שיש מחלוקת בין המשנ"ב לערוה"ש יש לנקוט כהערוה"ש משום שטענו שכחו בהלכה היה גדול משל המשנ"ב וכ"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ח סי' ק"ז) בשם הגרי"א הענקין זצ"ל, וע"ע בשמו במאסף ישורון (כרך כ' עמ' קנ"ט), וכן הובא בישורון (שם) מהגר"ד קאהן שליט"א משמיה דהגר"מ פיינשטיין זצ"ל, וכן שמעתי משמיה דהגר"פ שיינברג שליט"א.

איברא דלא זו בלבד שדברים אלו הם תמוהים מאד, וכמדומה שפשוט לחכמי הזמן דאדרבה המשנ"ב הוא הגדול [וכן שמעתי מכמה מגדולי חכמי זמנינו כדבר פשוט], אלא דבלא"ה נראה דככל שחולפות השנים מתברר שהאשכנזים נוהגים לפסוק בהכל כהמשנ"ב, ובודאי יותר ממה שפוסקים כהערוה"ש, וזהו הענין שנתבאר לעיל שעל המשנ"ב היתה קבלת רבים במשך השנים. ועכ"פ נראה שהמשנ"ב נחשב יותר ל"שופט אשר בימים ההם" מאשר הערוה"ש [והאג"מ גופיה כתב (או"ח ח"ה סי' י"ג סוף אות ט') בענין לפנ"ע במומר ותינוק שנשבה "מ"מ הרוצה להקל כפי שמשמע שהכריע כן המשנה ברורה, יכול לסמוך עליו, כי הרי הוא מרן דדורות בתראי בהוראות דעניני אורח חיים].

ומהנהו טעמי נראה דהוא הדין נמי בדברים שנחלקו בהם המשנ"ב והחזו"א אזי למי שאינם מתלמידי החזו"א יש לנהוג כהמשנ"ב, ולכהפ"ח לא להקל כנגדו בנידונים דאורייתא, דאף שאין בכחנו לקבוע מי הוא הגדול מביניהם, מ"מ יש את הסברות הנ"ל שעל המשנ"ב היתה קבלת רבים ושהוא יותר פוסק מפורסם והשופט שבימך וכו'.

ב. בעמ' תתפ"ב כתב את ההלכה ששחט ולא בירך פיגול כדוגמא להלכות בדויות שבספר אלדר הדני.

ומיהו זה אינו, דאף דאנן בודאי לא קיימ"ל הכי, וכפסק השו"ע יו"ד סי' י"ט, אמנם הלכה זו הובאה בחלק מהראשונים ולא השיגו עליה כלל. ועי' ברא"ש בחולין ריש סי' ב'. ובטעם שיטה זו י"ל דס"ל כהירו' שברכות המצוות הן מהתורה, וס"ל שאם הברכות הן מהתורה הרי הן מעכבות, וכשיטת התורא"ש בברכות טו., ואכהמ"ל. וע"ע בספר אמת ליעקב עה"ת (דברים כ"ו, י"ג) ובחולין (ב). שביאר באופ"א את טעם הסוברים שהשוחט בלא ברכה שחיתתו פסולה. ועכ"פ אין כאן הלכה בדויה.

ג. בעמ' תתצ"ב הערה 112, כתב שהמשנ"ב בהל' נט"י כשדן בשיעור ד' מילין לא נכנס לתנאי החיים בזמנינו שמהלכים ברכבת או בכלי תחבורה אחרים וכו'. וכמדומה שאישתמיט ממר דברי הביאור הלכה בריש סי' קס"ג שדן במי שנוסע בפאס"ט.

ד. בעמ' תתק"ד הערה 153 העיר שרבינא ורב אשי היו אחרי כלות אלפיים תורה.

ובעניי חשבתי בזמנו ליישב ולבאר את כוונת החזו"א, שאלפיים תורה הסתיימו באמת בחתימת המשנה, ומבואר בסדר הקבלה להראב"ד שהיה זה בג' אלפים תתקמ"ט [והשארית עד סוף האלפיים היינו הזמן שהתנאים המשיכו לחיות אחר חתימת המשנה]. ודברי האמראים אינם דברים חדשים, רק ביאור ופירוש למשנה, ולכן כל דבריהם נכללים באלפיים תורה.

והדברים מדוקדקים מאד בחזו"א בקובץ אגרות (ח"ב כ"ד) שרמזו על התנאים וכו', ודו"ק [אך את סוף דברי החזו"א שם שכתב "שתופשים מעט משנים שאחריהם" לא הבנתי בעניי, וצ"ע].

ואחתום בזה בהודאה על שעה ארוכה של קורת רוח שהיתה לי בעת שעיינתי בדבריו הנחמדים. בברכה מרובה,

מ. הלוי

תשובה

ב. מה שרצה להרכיב הדעה דברכת המצות דאורייתא, ודברכות דאורייתא מעכבות, לענ"ד א"א שהרי מתני' ערוכה דמפריש בלי ברכה חל, ואם ברכת המצוות דאורייתא וברכות מעכבות דאורייתא לא היה לו לחול, והרא"ש לא יכול לומר כן אלא רק אם ברכות דרבנן.

ולגבי הראשונים שהעתיקו דבריו אלדד, אולי היו מן הראשונים שלא העירו על כל פרטי הלכה והלכה, אבל כתבו באופן כללי שאין לסמוך עליהם, כמו המרדכי "חומרא בעלמא הוא כל הלכות אלו" ודברי הגאונים ומהר"ם ואבן עזרא (וברשב"א חולין נז. כ' לא נתחוורו דבריו, ובר"ן חולין יט. "אין לחוש לדבריו", וכן בנמוק"י ובאגודה וכתו' זבחים לא: וכתבת לעיין ברא"ש אבל הרא"ש כותב שאותו חכם שכ' הלכות אלו "כתב חומרות מדעתו" וכדוגמא מביא את ההלכה הזו ששחט ולא בירך פסול, שהיא לא תיתכן), והרי ההלכות האחרות בודאי בדויות כמו שחט בלי כיסוי ראש פיגול, וגם אם היה מי שהעתיק ולא העיר (לא מצאתי), אין להעדיף הלכה זו מחברותיה הברדיות.

ג. המ"ב על נוסע בפאסט, פאסט היא מרכבת הדואר, שיש לה כנראה סוסים מהירים, אבל לא דיבר כלל על מכוניות ורכבות.

ד. בענין אלפים תורה, החזו"א או"ח קל"ח ד' כותב "כל תורה שבגמ' היא התגלות תורה שבע"פ שנתגלה ע"י חכמי הגמ' וכמו שאמרו אלפיים תורה", ועי' ס' התרומה הל' עכו"ם סי' קל"ה.